

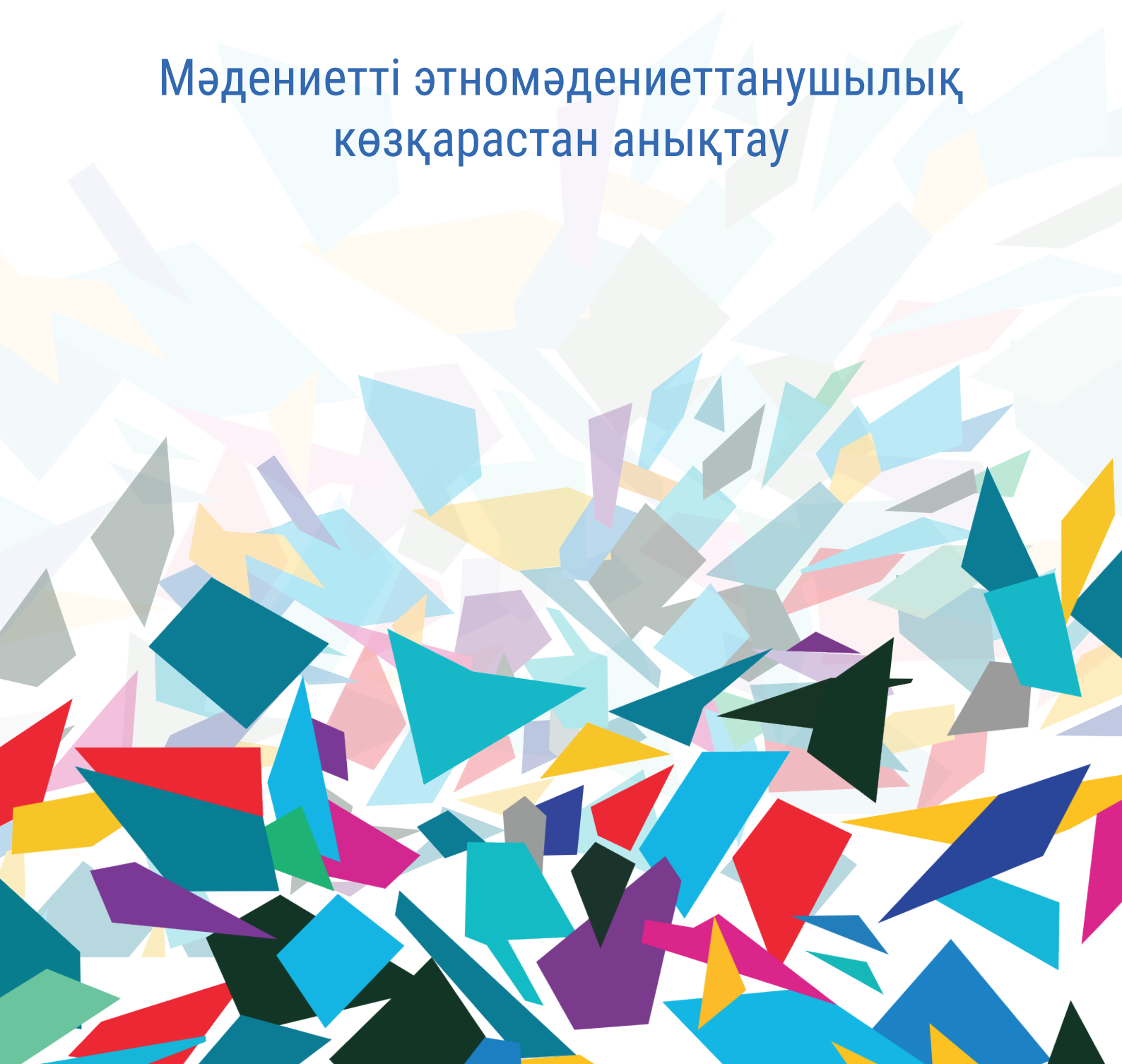
14-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Мәдениетті этномәдениеттанушылық
көзқарастан анықтау

Мақсаты. Бұл лекцияда мәдениетті философиялық тұрғыдан көрсетуге тырысамыз. Біз этномәдениеттану зерттеулер құрылымын анықтайтын мәдениетті түсінудің тұжырымдамалық негізін қалыптастырамыз.

Негізгі идеялар

1. Мәдениет-адам өмір сүретін және әрекет ететін орта.

Мәдениет көбінесе біздің ұмтылыстарымыз, құндылықтарымыз бен тұжырымдамаларымыздың шоғырландырылған идеалды аймағы ретінде түсініледі. Бірақ дұрысырағы, мәдениет деп адамның қандай түрде және қалай сол не басқа бір істі жасаудағы барлық мәдениет тәжірибесін айтамыз. Мұнда біз тек қана қызметтің мақсаттары жөнінде ғана емес, сондай-ақ қоршаған ортаны өзгерту және сыртқы заңдарға бейімделетін іс-әрекеттер туралы да айтып отырмыз. Біз мәдениет атмосферасында өмір сүріп жатырмыз, ол қоршаған ортаға және біздің өзімізге де ене алады. Мәдениетпен байланысты әрекеттер ерекше. Бұл қасиетке ие болғандықтан да шығар, адам құдайдың көмегімен өзінің адами табиғатын игереді. Мүмкін, керісінше, адами қасиеттерден айырылу адамгершіліктен ажырауына әкелетін шығар. Мәдениеттілікке жат әрекетке бару ақылсыздықтың бір түрі деп танылады. Бірақ әртүрлі мәдениеттердегі адамдардың ақылсыздығы әр түрлі жолмен көрінеді, ақылсыз да сол қоғамның ізі саналады.

Мәдениет – бұл адам өмір сүретін және әрекет ететін орта болып табылады. Мәдениет әлемді қабылдайтын сүзгі іспеттес, өзі әлемдегі оның әрекетінің тәсілі, қарым-қатынас пен өзара түсіністікті жасайтын адамдардың өзара әрекеттесу үлгілері және адамның өз-өзімен және Құдаймен сөйлесетін ойы.

Мәдениеттің сыртында не болып жатады? Біріншіден, материалдық әлем бар, ол біздің қабылдауымызсыз объективті түрде қалай өмір сүреді, екіншіден, құдаймен және адамдармен сөйлесе алатын, біздің тереңде мән-мағынамыз, бірақ тағы да мәдениет тілі көмегімен сөйлесу керек. Үшіншіден, рухани әлем: Құдай, көктегі күштер және көктегі зұлымдық рухы.

2. Мәдениет ұғымы нені қамтиды?

Мұнда біз рухани әлемді, гуманитарлар жақсы көрсетін «мәдениет» сөзінің синонимін білдіретін тұжырымдамасын көреміз, біз сол ұғымды мәдениет ретінде анықтамаймыз, тіпті оған қарсымыз.

Мәдениетті рухани әлемге немесе рухани әлем деп қабылданған нәрсеге қызығушылық ретінде бейнелеу мағынасында ғана «руханият» деп атауға болады. Бірақ төменгі санаттағы әзілкеш өлеңдер немесе қазіргі заманғы поп-музыка да мәдениеттің бір түрі болып табылады. Міне, біз үшін не маңызды: металлургия, мұз балық аулау, терезеге екі қабатты терезе орнату және т.б. соны білу керек. Мұның бәрі белгілі бір жолмен мәдениет саласына қатысты, өйткені ол нақты мәдени тәжірибелермен және түсініктермен, түсіндірмелермен, шындықты түсіндірумен, олардың негізінде салынған заттарға, процестерге және әрекеттерге нақты адамның көзқарасымен байланысты. Себебі, егер интерпретация орын алса, онда артефактпен айналысамыз, кейде артефактінің екі жағы немесе тіпті тиісті артефактілердің жұбы – идеалды (зат идеясы сияқты) және материалдық (идеяға ие заттар) туралы айтады.

Қазіргі заманғы ресейлік мәдениеттанушы Андрей Яковлевич Флиер, «артефакт – бұл интерпретация, белгілі бір материалдық өнімде, затта, ақпараттық хабарда, мінез-құлық актісінде немесе құндылықты бағалауда кейбір мәдени формаларға енуі, мәдени нысанның орындалуы, -деді. Мәдениеттің тарихи өзгергіштігінің макродинамикасы оны модельдеу тәжірибесі көрсеткендей, негізінен екі себеппен анықталады. Біріншіден, мәдениеттің элеуметтік микродинамикасы қауымдастықтардың өмір сүруінің табиғи-тарихи жағдайларының өзгеруі, олардың қоршаған ортамен өзара қарым-қатынасымен байланысты. Екіншіден, жүйелердің (бұл жағдайда, элеуметтік-мәдени) өз-өзін дамытудың синергетикалық үдерістерімен олардың құрылымдық-иерархиялық құрылымын күрделендіру, олардың құрылымдық құрамдастарының функционалдық және технологиялық мамандандырылған деңгейін арттыру және олардың арасындағы өзара байланыстардың көптүрлілігі арқылы бұл, сайып келгенде, осы жүйелердің үлкен функционалдық эмбеаптығына және олардың тарихи тұрақтылығына әкеледі. Осылайша, мәдени өзгергіштіктің тарихи макродинамикасы мәні бойынша элеуметтік микродинамика сияқты уақыт пен кеңістіктегі адам қоғамдастықтарының бейімделу, өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі сәйкестендіру және коммуникация үдерістері, алайда негізінен бүкіл мәдени жүйені тұтастай алғанда оның күрделілігі мен эмбеаптығын арттыру бағытында қайта құрылымдау арқылы жүзеге асырылатын болады. Сонымен,

мәденигенез - бұл ежелгі дәуірдегі мәдениеттің бір рет қана пайда болуы емес, барлық уақытта барлық халықтардың мәдениеттерінде үнемі өтетін үдерістердің жиынтығы. Бұл мәдениеттің өмір сүруі мен өзгергіштігінің әлеуметтік және тарихи динамикасының бір түрі болып табылады.

Еске сала кетейік, Майкл Коул, материалдық және мәдени артефактілердің үйлесімділігі мен сабақтастығы туралы айтқан болатын. Мәдениеттегі идеалдылық үдерісте әрдайым қатысады, қаншалықты өзгермесе де ол барлық уақытта жүзеге асырыла бермейді.

3. Бізде рухани немесе материалдық әлемге қатысы жоқ мәдениетпен барлығы қамтылады.

Бізде, мәдениет рухани немесе материалдық әлемге жатпайтын барлық нәрселерді және бізден тәуелсіз өмір сүретін материалдық немесе руханилықтың бәрін қамтиды. Оларды жүзеге асыра бастағаннан кейін біз оларды бірден мәдениетпен салыстырамыз. Сонымен, мәдениет деп, адам әрекетінен пайда болатын, адамның басында туындайтын және адам әрекеті мен өзара әрекеттесуі арқылы таралатын – барлығы, адамның дәлелдеуіне жататын, адам санасына мінсіз образ беретіннің барлығы мәдениетті сипаттайды.

Физиологиялық үрдістер, мысалы, көрудің өзі де мәдениетке негізделген болады. Ия, адамның көзі көздің белгілі физиологиялық үдерістерінің арқасында көреді. Бірақ мәдениетсіз, біз тұтас образдарды емес кейбір импульстардың жиынтығын ғана көрер едік.

Сонымен қатар, жануарларда да не болып жатқанын да көзбен көру ақпараттары арқылы қабылдаймыз, онан басқа оларға эмоционалды түрде жауап береді (жануарлар мен адамның эмоционалды саласы ортақ, бірдеңе бар), бірақ оларды «көруі» сондай ақ, саналы түрде, ойлы түрде көруге тек адам ғана қабілетті, және бұл қабілет адамның тасымалдаушысы болып табылатын мәдениетке негізделген.

Ал адамның өзі, ол мәдени құбылыс па? Дәлірек айтқанда, адамның мәдениетіне не жатады? Егер біздің «көрінісіміз» мәдениетпен анықталса, онда «есту» және басқа да сезімдер, қарапайымнан ең күрделіге дейінгі барлық қабылдау үдерістері содан тарайды. Мәдениеттің тілі табиғатты, басқа адамды, тіпті Құдайды қабылдауда делдал болады және біздің мистикалық сезімдеріміз де көбінесе біздің мәдениетімізбен анықталады.

4. Мұнда біз үшін адамды христианша үш бөлік: денеге, жан және рухқа бөлуіміз маңызды.

Дене-материалды, рух-руханиятты, ал жан.. жан-мәдениетті. Рух - бізде өлмейтін нәрсе, ол бізді Құдаймен жалғайды және Құдай мен шайтанның арасын таңдайтын сөзсіз және түпкілікті таңдау еркіндігіне ие екендігі белгілі. Бірақ рух жанда және денеде тамыр жайған. Достоевский бекер айтпайды, адамда Құдай шайтанмен шайқасады және шайқастың орны - адамның жүрегі. Рух адамның жүрегінде, біздің физикалық жүрегімізде. Жүрек - рух, жан және дене бірігетін орын.

Мәдениеттің мәнін, оның рухани әлемнен айырмашылығын түсіну үшін өте маңызды нәрсе бар. Періштелер тез арада жақсылық пен зұлымдық аралығын таңдады, берілген еркіндікті жүзеге асырды. Өйткені, олар жақсылық пен зұлымдықты анық көргендіктен, Жақсылық қайда, зұлымдық қайда деген оларда ешқандай иллюзия, күмән туындамайды. Адам күнәға батқаннан кейін ғана Жақсылық пен зұлымдықты тұманды көреді, бірінен соң бірін күдікпен қабылдап, күмәнданатын болады. Неліктен? Ол жартылай ұйқыда, аздап есірткінің әсерімен өмір сүріп жатқандай әсерде болып, оның қабылдауын қиындатады. Оның үстіне, сыртқы әлем оған шындықтан алыс, объективті (жақсылық пен зұлымдық шындық және объективті) әлем сипатын қабылдауды жүктейді. (әрі қарай біз әлемнің сипаты мәдениеттің негізгі көріністерінің бірі екендігін айтатын боламыз.)

Жақсы мен жамандық туралы білім ағынынан дәм татқан адам Жақсылық пен зұлымдықты қалай оңай және тікелей ажырата алатынын ұмытты, оны тану үшін иллюзиядан өтіп әлемге шығарылды. Өйткені «әлем зұлымдықта жатыр». Адам осы қараңғы, ну орман арқылы жарыққа қалай жетсе, не болмаса зұлымдықтың шырмауына айналса, бұл құлдыраған әлемнен қалай шығады, және оны мәдениет құбылысымен анықтайды.

5. Мәдениет-жоғары мақсатқа жетудің құралы және жер әлемінің қолайсыздығына бейімделу құралы.

Сонымен, мәдениет, бір жағынан, бұл адамның ерік-жігерімен анықталатын мақсатқа жетудің құралы болып табылса, қалғаны құлдыраудан кейін де бос қалады (кейде оны адамға көрсете білу қиындау, кей жағдайда көбінесе белгілі бір мәдениет ортасына енгендіктен де).

Мәдениет, басқа жағынан, ыңғайсыз құлдыраған әлемге бейімделу құралы болып табылады. Мәдениеттің бұл екі қасиеті ажырағысыз, бірақ біріншісі идеалдар мен құндылықтар саласына (адам өмірінде таза және белгілі бір түрде сирек кездеседі, бірақ адамның ақыл-ойының белгісіздік күшіне қарай күрделі интерпретацияға жатады), ал екіншісі, бейімделу механизмі мен әрекетке (өз кезегінде, идеалды мотивтермен анықталады, өйткені мәдениетпен анықталған әлемде де адам өзінің мағынасын шындыққа жеткізеді) жатады. Мәдениетті бейімделу және әрекет ету жүйесі ретінде айтуды марксистер өте жақсы көрді, мәдениетті бейімделудің тетігі ретінде қозғай отырып, ал оны өз кезегінде эволюцияның атрибуты ретінде көрсетті. Бірақ бейімделу прогрессивті ғылымның түсінігі бойынша эволюцияның атрибуты болмауы мүмкін, Дегенмен, мұнда марксистік көзқарастағы парадоксальдық болса да бір қиылысу бар.

Этнологиялық «мәдениет» - бұл қоғамды бекітетін және оны ыдыраудан сақтайтын құрылымды білдіреді. Көптеген антропологтар, отандық (мысалы, Э. С. Маркарян) және шетелдік (мысалы, Т. Шварц — қазіргі заманғы жетекші психоантропологтардың бірі) мәдениетті бейімделген жүйе ретінде қарастырды. Адаптивті модельдердің жиынтығы мәдениет ретінде түсінілуі мүмкін. Онда этнос не болады? Бұл модельдердің, яғни осы мәдениеттің тасымалдаушысы. Ал егер солай болса, этносты белгілі бір мәдениеттің иесі болып табылатын қоғам ретінде түсінуге болады. Бірақ мәдениет тар, немесе, дәлірек айтқанда, ерекше, этнологиялық мағынада түсініледі — өз мүшелерінің сыртқы-табиғи және мәдени — саяси ортаға бейімделуіне (бұл ретте-мәдениеттің бейімдік функциясы), сондай — ақ сыртқы шындықты өз қажеттіліктері мен қажеттеріне бейімдеуге (бұл ретте мәдениеттің бейімдеуші функциясы) ықпал ететін өзгермелі мәдени-саяси жағдайларда өзін-өзі сақтаудың анық көрінетін тетіктері бар функционалдық негізделген құрылым ретінде көрініс табады. Тарихи антропологияға қатысты «Мәдениет» терминін дәл осындай мағынада түсінеміз.

Мәдениет шынымен де адамға өзінен алыс, ыңғайланбаған әлемге икемделуге көмектеседі. Әлем қаншалықты құлдыраған зұлымдықта жатса адамға үнемі одан, адамнан шығатын бір құрал-тәсіл көмегімен бейімделуге тура келеді, ол өндіре ме, материалды ма немесе идеалды ма соған бейімделуі керек.

Мәдениет бейімделу механизмінің және идеалдардың саласы, және ең бастысы, адамның сыртқы әлемге, зұлымдық әлеміне, барлық материалдық әлемнің дауыл, су тасқыны мен жер сілкінісіне және адам әлеміндегі оның ұрыс-керістеріне, қаскөйліктеріне, жеккөрушілігіне психологиялық бейімдеудің құралы болып табылады.

6. Мәдениет адамның құндылық иерархиясының құрылымын көрсетеді.

Мәдениетімізде адамның іштей қабылдаған жақсылық пен зұлымдық көрінісі бар, ол адамға тән, демек- әр жағдайда ол түсіндіріледі, адамның құндылық иерархиясы құрылымын көрсететін мәдени схемаға айналады. Осы схемаға сәйкес адам әрекет етеді. Бірақ біздің әлемде тікелей әрекет етудің мүмкіншіліктері аз: адам құлдыраған әлемнің шынайылығына бейімделуге мәжбүр, өзінің жақсылық пен зұлымдық жөніндегі түйсіктерімен келісе отырып, көбіне өзгермелі және адам оны бір-бірінен нашар айыратындықтан тұрақты емес, күнделікті әдет шегінен шықпау және Құдайды танудан бас тартуы, біздің жер әлеміндегі адам қабылдауының кейбір объективті ластануына байланысты.

Бұл адамның басында құрылған әлемнің «схемасы», оның миына енген және одан бөлінбейтін көрініс – адам оны жақсылық ретінде қабылдауға жету үшін (әдеттегідей, әрбір адам өз ішінен мақсатын ізгі іс ретінде көріп, ақтайды және түсіндіреді) әлемде қалай әрекет ету керек, қалай жақсы қабылдайтынына қатысты әдеттегідей (әдетте өз ішіндегі әрбір адам ақтайды және оның мақсаттарын түсіндіреді) жақсы) - бұл әлемнің мәдени бейнесі, мәдениеттің мәні яғни маңызды мәні-квинтэссенциясы.

7. Әлемге бейімделе отырып, адам оған бейімделеді және оны өзіне бейімдейді.

Әлемге бейімделе отырып, адам оған бейімделеді және оны өзіне, бейімдейді, сондай ақ Эдвард Саркисович Маркарян айтқандай, «бейімделгіш-бейімдеу әрекетін» істейді, кейбір мәдениеттанушылар мәдениеттің мәнін мойындайды. Бұл жағдайда мәдениет - бұл адамның өзін-өзі ұйымдастыруы, адам әрекетінің әмбебап технологиясы, ол ең алдымен «бастапқы адаптивтік бағдарға» ие.

Мәденигенез яғни мәдениеттің қалыптасу механизмінің өзі - Флиердің айтуынша, «табиғи және тарихи

жағдайларға адамзат ұжымының бейімделу жиынтығынан, өздерінің әлеуметтік өзін-өзі ұйымдастыруының және технологиялық әрекетінің дамуының нәтижелерінен тұрады, - деді.

Адам әлемді «әрекет құралымен, бейімдеу» құралдарымен толтырады, бірақ олардың тек қана материалды екенін кім айтады? Олардың идеалды немесе психологиялық формасы бар деп айтуға не кедергі? Этностың өркендеуі тек қана оның әлеммен қақтығысымен ғана байланысты емес (мүмкін, қақтығыстың болмауы соншалықты да жақсы емес болуы мүмкін!), мүмкін этностың дамыған, икемді психологиялық қорғаныс тетіктері соншалықты жақсы жұмыс істеуімен байланысты шығар. Мұнда, мәдени артефакттарға айналуымен оның интерпретациясы психологияның көмегімен шындықты бұрмалауы мүмкін. Ұжымдық психология көмегімен шындықты бұрмалау - этникалық мәдениеттің көрінісі. Сонымен, біз психология мен мәдениет арасындағы тығыз байланыстарды растаймыз.

8. Мәдениет жөніндегі тұжырымдама саласы (концептосфера).

Сонымен, мәдениет - адамның құлдыраған әлемде шындық пен идеалға оның ішінде психологиялық та бар бейімделу құралының жүйесі, сондай ақ, адамның жақсылық пен жамандықтан не түсінетіндігіне мақсат қоя білу саласы. Оның үстіне идеалдар мен құндылықтар – бұл абстракция, және мәдениетті түсіндіруді шындықты интерпретациялаудың құралдары мен моделі болып табылатын реттелген мағыналар құрылымы десек дұрысырақ болар еді.

Сондықтан мәдениет жөнінде айтқанда мәдени концепт ұғымынан берілген мәдениеттегі тұтастай құрылымды сол не басқа құндылықтарды интерпретациялау, сол не басқа идеалда бұл интерпретациялар бір-бірімен байланысты және мақсатты болып табылатын, өз кезегінде, нақты әлемнің құбылыстарын түсіндіретін тұжырымдама саласы (концептосфера) ретінде айту керек. Сондықтан тұжырымдамалар қазірдің өзінде түсіндіру құралдары болып табылады. Тұжырымдамалық сала – бұл жәй ғана тұжырымдамалардың топтамасы ғана емес, әрбір нақты жағдайда мәдени мәнді мағыналардың тууы және түсіндіру құралдары, ал, тығыз өзара қиылысатын және өзара байланысты мағыналардан адам шындықты көреді.

9. Тұжырымдама саласы (концептосфера) көп жағдайда адам әлемнің пайымын анықтайды.

Бірақ тұжырымдама саласы - адам тәжірибесінің өзіндік бір сандықшасы болып табылады. Ұғымдарда адамның өмір сүруінің мәңгілік мағынасы және рухани әлем түсіндіріледі, адамның қабылдауындағы әртүрлі әрекеттер көрініс табады және жинақталып, іріктеледі. Біз, мәдениет, адам мен халықтың әлем сипатын қалыптастыратындығын айтқанда, модельдердің біріктірілуін, әрекет алгоритмдерін және іс-қимылдың мақсаттарын айтамыз, мақсат деп біз тәжірибені интерпретациялайтын қоймалар мен құралдар деп түсінеміз.

Осындай сападағы, ұғымдар адамның мінез-құлқын реттейді, ол когнитивті және ең бастысы, шындықты эмоционалды қабылдауды көрсетеді. Сонымен, тұжырымдамалар – бұлар когнитивтік, эмоционалды және эвокативті (ынталандырушы) компоненттерге ие, және әлемде адамды әрекет етуге шақыратын мәдени-психологиялық кешендер болып табылады.

Әрине, ұғымдардың символдық мәні де маңызды, өйткені олар адамзатқа тән символикалық түрде мәдениетте таратылады. Олардың дамуы, адамның мәдени мағынада айқындыққа ие болған тәжірибесі көркеми және символикалық шығармашылық: әдебиет, өнер, ғылым арқылы өтеді. Адамның концептуалдық саласына өзінің әсері арқылы кең мағынада адам әрекетінің барлық салаларын қамтитын мәдениеттегі өзінің бағасын алады.

Концептуалдық сала «әлемнің лингвистикалық сипатын» анықтайды. Сол не басқа халықтың мәдениетіне құрылған ұғымдар оның тілінің семантикасын анықтайды, сондықтан тілдің семантикасы оның мәдениетте қалыптасатын мәдени концепцияларды жеткізушілерге әсер етеді.

Тұжырымдамалық сала негізінен адамның әлемді көру көзқарасын айқындайды. Адам қоршаған айналасын қалай қабылдайды? Егер ол өзінің сезім мүшелерімен ғана қабылдаған болса, онда ол әлемді мүлдем көрмейді, тәртіпсіз хаосты ғана көреді. Көру үрдісі- көру және басқа да сезімдер арқылы алынған ақпаратты реттеу үдерісі болып табылады. Атап айтқанда, көру мағынасы бойынша айтарлықтай функционалды. Жануарлар әлемі үшін бұл айқынырақ. Жыртқыш аңғарумен айналыспайды, ол оның өмірсүру әрекеті үшін маңызды ма соны ғана көреді. Көптеген жағдайларда, шексіз күрделі деңгейде

болса да, бұл адамдар үшін солай. Бірақ адам, одан басқа, заттардың мәнін көруге қабілетті, олардың идеалды құндылығын анықтай алады, жақсылық пен зұлымдықты айыра алады.

Біздің мәдениетке деген көзқарасымыздың жалпы негізі осындай. Келесі лекцияда біз мәдениеттің тұтастай үлгісін көрсетуге тырысамыз және оның әр түрлі компоненттерін біріктіреміз, сондай ақ, мәдениет туралы білетін барлық нәрселерімізді қорытындылаймыз.

Негізгі терминдер: Мәдениет, мәдениет тәжірибесі, материалдық әлем, рухани әлем, бейімделу тетігі (механизм), адамның құндылық иерархиясы, мәденигенез, тұжырымдама саласы, мәдени концепт.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: АCADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.
26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.

28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) Patterns of Culture. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) The Development of Cognitive Anthropology. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) Cognitive Anthropology. In: New Direction in Psychological Anthropology. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) Schemas and Motivation. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). Human Motive and Culture Models. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) Cultural Meaning Systems. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D’Andrade R. (1981) The Culture Part of Cognition // Cognitive Science. № 5.
51. Dubois C. (1944) The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) National Character and National Stereotypes: Confluence. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) The Civilizational Dimension of Modernity (англ.) In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) Rethinking Civilizational Analysis. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // International Social Science Journal. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) Tradition, Change, and Modernity. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) Is Psychoanalysis relevant for Anthropology. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) New Direction in Psychological Anthropology. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) “From the native’s point of view”. On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
59. Harkness S. (1992) Human Development in Psychological Anthropology, In: Schwartz Th., White G., and

- Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
 62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
 63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
 64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
 65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
 66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
 68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script)* // *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
 69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study* // *World Futures*. V. 34.
 70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
 71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
 72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
 73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
 74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
 75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
 76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
 77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy* // *American Anthropologist*. № 88.
 78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.
 79. Schwartz Th. (1992) *Anthropology and Psychology*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
 80. Schwartz Th. (1989) *The Structure of National Cultures*. In: Funke P. (ed.) *Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective*. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
 81. Schwartz Th. (1978) *Where is the culture?* In: Spindler G (ed.) *The Making of Psychological Anthropology*. Berkeley: University of California Press.
 82. Shils E. (1961) *Centre and Periphery* // Polanyi M.(ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
 83. Shils E. (1981) *Tradition*. London; Boston.
 84. Shore B. (1991) *Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition*. // *American Anthropologist*. Vol. 93, No 1, March
 85. Shweder R. (1991) *Thinking Through Cultures*. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
 86. Shweder R. (1990) *Cultural psychology – What is it?* In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) *Cultural psychology: Essays on comparative human development*, New York: Cambridge University Press.
 87. Shweder R. (1984) *Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence*. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
 88. Simon H. (1981) *Sciences of the artificial*. Cambridge. MA: MIT Press.

Кітап: Тарихи этнология

Дәріс: Мәдениетті этномәдениеттанушылық көзқарастан анықтау

89. Skinner Q. (1985) *The Return of Grand Theory in the Human Sciences*. Cambridge University Press.
90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
91. *The Making of Psychological Anthropology*. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
93. White G. (1992) *Ethnopsychology*. In: SchwartzTh., WhiteG., Lutz C. (eds.). *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
94. Wartofsky, M. (1979) *Models Representation And The Scientific Understanding*. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.